
Eva Lundgren

Mot Dag og arbeiderbevegelsen

«Tidsskrift for arbeidere og akademikere. Det er uttrykk for selve målsettingen: Ved samspillet mellom arbeiderbevegelsens revolusjonære kraft og de kunnskapsmessige ressurser som for en stor del finnes hos samfunnets akademisk utdannede arbeidskraft skal grunnen legges for oppbyggingen av et nytt samfunn.» (Trond Hegna, 1966)

1. Innledning

Mot Dag – tidsskriftredaksjonen og organisasjonen – oppfattet seg som arbeiderbevegelsens intellektuelle i Norge. I sin ferske biografi «Min versjon» forteller ledende motdagist Trond Hegna at forholdet mellom de intellektuelle, arbeiderbevegelsen og arbeiderklassen stadig har stått som et sentralt spørsmål både for Mot Dag og for ham personlig.

Hegna refererer til Det kommunistiske Manifest, som i 1918 gav ham som søkende student et svar: «Det tales om at når oppløsningen av det borgerlige samfunn antar en særlig heftig og grell karakter, vil en liten del av de privilegerte i samfunnet vri seg løs fra sitt miljø og slutte seg til den revolusjonære klasse som bærer framtida i sine hender. Og det gjelder særlig den del av det borgerlige samfunns åndsarbeidere som har tilegnet seg en teoretisk forståelse av hele den historiske bevegelse.»¹

I 1935, slutfasen av Mot Dag-tiden, var fortsatt problemet hvordan motdagistene som intellektuelle best kunne tjene arbeiderbevegelsen. Hegna gjengir et internt organisasjonsnotat der han med tanke på innmelding i Arbeiderpartiet skriver bl.a.: «Det blir organisasjonens oppgave gjennom sin politikk og de forhandlinger som herunder må føres å sikre at det organisatoriske arbeide som har

ført til at sosialismen og arbeiderbevegelsen i Norge har en sterkere stilling blandt intellektuelle enn i noe annet land, ikke blir ødelagt og avbrudt, men kan skaffes organisatoriske og almindelige betingelser som gjør det mulig å drive det frem med ennå større resultat enn før.»²

Denne artikkelen gir i avsnitt 2 en kort drøfting av MD's selvforståelse som en del av arbeiderbevegelsen. Hoveddelen (3) er et forsøk på en organisasjonsanalyse av denne intellektuelle gruppering, dels direkte gjennom memoarer og intervju med deltakere, dels ved å se på MD's produkter, arbeidsstil og prioriterte arbeidsoppgaver. Avslutningsvis (4 og 5) reises spørsmålet om MD's rolle i forholdet mellom hovedklassene, eller mer avgrenset: MD's betydning eller funksjon for den politiske rolle norsk arbeiderbevegelse har kunnet spille.

2. I og for arbeiderbevegelsen

Mot Dag så alltid seg selv som en tjener for og en del av arbeiderbevegelsen. Både indre utvikling og politikken utad må forstås på bakgrunn av den aktuelle situasjon i arbeiderbevegelsen.

Slik vurderte Aake Anker Ordning³ MD's forhold til arbeiderbevegelsen i et tilbakeblikk.⁴ Ifølge denne vurderingen blir et avsnitt om «I og for arbeiderbevegelsen» ikke bare en generell bakgrunnsbetraktning, men samtidig også en introduksjon til helt sentrale trekk ved organisasjonen.

Organisasjonen MD ble stiftet i mars 1922 (av redaksjonsstaben i tidsskriftet *Mot Dag*) som et partilag av DNA. MD tilhørte flertallet av DNA ved splittelsen i 1923, men ble ekskludert i 1925. Fra 1927 til 1928 var organisasjonen en del av NKP. Da MD oppløste seg i 1936, gikk de fleste av medlemmene inn i DNA.

Representerer disse skiftende alliansene en serie opportunistiske linjeskifter, eller utgjør de en helhetlig politikk? Viser de at *Mot Dag* var et fremmedelement på jakt etter tilknytningspunkter i arbeiderbevegelsens organisasjoner, eller stod MD i skjæringspunktet mellom rivaliserende hovedlinjer?

Materialet bekrefter at problemet var viktig for MD. Tidsskriftet hadde fra starten sigd og hammer i tittelhodet, sammen med duskelua. Etter noe skiftende utforminger ble den faste undertittelen

«Tidsskrift for arbeidere og akademikere». Trond Hegna, som var med praktisk talt fra starten i 1921, og helt til oppløsningen stod sentralt i organisasjonen, kommenterer undertittelen slik: «Tidsskrift for arbeidere og akademikere. Det er uttrykk for selve målsettingen: Ved samspillet mellom arbeiderbevegelsens revolusjonære kraft og de kunnskapsmessige ressurser som for en meget stor del finnes hos samfunnets akademisk utdannede arbeidskraft skal grunnen legges for oppbyggingen av et nytt samfunn.»⁵

Mot Dag så altså ikke seg selv som en sympatisør i forhold til arbeiderbevegelsen, men som *en del* av den. Konkret viste dette seg ikke bare i partipolitiske manøvrer: *Arbeidernes Aftenskole* ble i MD's regi det ledende organet i opplysningsarbeidet⁶ i arbeiderbevegelsen. Motdagister var drivende krefter i startfasen i *Arbeidernes Idrettsforbund*.⁷ I studentmiljøene var *Clarté* en samlende propaganda-, debatt- og rekrutteringsorganisasjon for partier og organisasjoner med et «allment revolusjonært standpunkt».⁸ – Hovedinnsatsen fra MD i 1930-årene for en allmenn arbeiderkultur var utgivelsen av bind II-V av «*Arbeidernes Leksikon*».⁹ Dessuten gav *Fram Forlag* ut både debattbøker og skjønnlitteratur, også beregnet på arbeiderklassen. Blant utgivelsene var den første norske utgaven av «Kapitalen» og det banebrytende «Populært Tidsskrift for Seksuell Opplysning».¹⁰ – Det er vesentlig å være klar over at disse aktivitetene ikke var tilfeldige eller underordnede for MD. De var åpenbart ledd i arbeidet med å forberede arbeiderklassen på samfunsovertakelsen. Og de oppnådde massetilslutning.

Tidsskriftet Mot Dag tok også, som en måtte vente, sterkt preg av denne grunnleggende identifikasjonen og målsettingen. «Det er især to grunnforhold med voldsom sprengkraft som gir artikkelstoffet dets særegne karakter, preget av en bestemt tidssituasjon. Det ene er de bitre stridighetene innen Det Norske Arbeiderparti og i forholdet mellom Arbeiderpartiet og den kommunistiske Internasjonale . . . Men hele bakgrunnen for denne strid er det andre grunnforhold i tiden. Det kan uttrykkes i få ord: Det kapitalistiske samfunns sammenbrudd og verdensrevolusjonen som aktuell realitet . . .»¹¹

Alt en overflatisk gjennomgåelse av tidsskriftet kan bekrefte denne karakteristikken. Parlamentarisk politikk og de borgerlige partiene blir gjennomgående omtalt med ironi, og politisk fullsten-

dig avvist. Det fins mange andre publikasjoner som hevder at hovedskillet går mellom *klassene*, og at realitetene i politikken avgjøres av ganske andre krefter enn de folkevalgte. MD utmerker seg fremfor de fleste ved å begrense stoffet om parlament og borgerlig partipolitikk til et tilsvarende beskjedent omfang.

Også i *dagspolitikken* ønsket MD å spille en betydelig rolle. Å fremstille arbeiderbevegelsen som bakgrunn for MD, uten å innplassere MD også som aktør, ville være misvisende. For vårt formål er det vesenlig å se ikke bare på standpunktene, men også på argumentasjoner og kampformene/arbeidsmåtene for øvrig. Slik kan selve den politiske striden gi inntak til en nærmere forståelse av organisasjonen.

Oppsummering

MD oppfattet seg som en del av arbeiderbevegelsen, og etter evne plasserte MD seg sentralt både i dagspolitikken og ideologisk, siden de i egne øyne var den grupperingen som egentlig stod på en konsekvent kommunistisk oppfatning. Taktisk søkte MD allianse med den mest sosialistiske del av arbeiderbevegelsen, og kom slik til å navigere mellom DNA og NKP. Men MD så også som sin oppgave å arbeide for oppgaver som særlig lå til rette for intellektuelle, dvs. forlags-, studie-, opplysnings- og agitasjonsarbeid. Som en integrert del av arbeiderbevegelsen kom MD tidlig til å innta en frontstilling mot fascismen, og arbeidet for en bredest mulig folkefront da fascismen ble en trussel også i Norge. Denne politikken ble fulgt helt til sin ytterste konsekvens da MD oppløste seg for å slutte seg til hovedfronten – DNA.

I sum kan en slå fast at MD rettferdiggjorde sitt eget krav om å tilhøre arbeiderbevegelsen både ved forsøksvis å stille seg midt i dagspolitisk strid og ved det jevne arbeidet for arbeiderklassens kultur.

3. Mot Dag som organisasjon

For motdagistene, dvs. de som sluttet opp om organisasjonen Mot Dag, stod det klart at de ville delta i en *kommunistisk* organisasjon. Dette innebar en tilslutning til visse politiske oppfatninger, men like klart også til visse arbeidsmåter. En kommunistisk organisa-

sjon – med Lenins bolsjevikparti til forbilde¹² – krevde kompromissløs disiplin og innsatsvilje i arbeidet for de revolusjonære mål. *Organisasjonsmønster og arbeidsformer* i MD uttrykker dermed hvorvidt og hvordan idéinnholdet var konsekvent tilegnet, og hvordan det ble omsatt i politisk praksis.

Erling Falk – en fører i tjeneste

Logisk sett er spørsmålet om hva slags lederfunksjon Erling Falk fylte, et spesialproblem innen analysen av arbeidsdeling og arbeidsoppgaver i neste avsnitt. Konkret kan en likevel hevde at det forholder seg omvendt, slik Trygve Bulls bok som helhet vel gjør det. I alle fall kan en fastslå at organisasjonen Mot Dag hadde en ubestridt leder i Erling Falk, og at han personlig er en viktig faktor til forståelse av Mot Dags daglige arbeid og ideologi. Med utgangspunkt i Mot Dags rolle i arbeiderbevegelsen og Erling Falks rolle i Mot Dag, skulle det i de påfølgende avsnittene være mulig å gi analysene av organisasjonen og tidsskriftet et anlegg som svarer til formålsformuleringen.

Mangelen på systematiske primærkilder fra Mot Dag bringer ytterligere uklarhet til den fra før nokså flyktige problemstillingen som foreligger. Desto viktigere blir Bulls behandling av emnet. For det første legger Bull frem mye konkret materiale som ikke har vært tilgjengelig fra andre kilder. For det andre er det jo selve den røde tråden i boken hans at Mot Dag på mange måter var identisk med Erling Falk, eller kanskje mer dekkende: At Mot Dag var et instrument som Erling Falk både bygde og behersket – et soloinstrument.

Ikke som dokumentasjon, men som illustrasjon på hovedlinjen i fremstillingen hos Bull skal enkelte momenter nevnes. Trygve Bull sier i forordet at han har prøvd «her og der – om ikke annerledes så ved et kapittel – «motto» – i alle fall å antyde en psykologisk eller sosiologisk problemstilling».¹³

Karakteriserende for Erling Falk er etter alt å dømme mottoet over kapitlet «Mannen»: «En sterk tro er ikke taalsom. Den deler verden i ondt og godt. Den vet hvad der er hellig og hvad der er forargelig. Den kan ikke anerkjenne sin motsetning som likeberettiget med sig selv.»¹⁴ I vår sammenheng er poenget at mottoet er

hentet fra tidsskriftet *Mot Dag*¹⁵, og slik det står der må oppfattes som et motto for Mot Dags egen holdning – eller om en vil ideologi.

Over kapitlet «Organisasjonen» står følgende sitat av en fremtredende motdagist (Viggo Hansteen) som ble stående i NKP da MD gikk ut av partiet i 1928: «Gruppens ledelse har vært, og må etter mitt skjønn alltid vedbli å være, konsentrert hos en enkelt person. Jeg tror ikke at denne person innenfor vår gruppe noensinne kan bli noen annen enn Falk. Mot Dag er i denne henseende etter mitt skjønn en rent personlig organisasjon, og den adskiller seg for såvidt fra en hvilkensomhelst nuværende eller forhenværende kommunistisk organisasjon».¹⁶ Bull slutter seg til dette skjønnet og forsterker karakteristikken ytterligere.¹⁷ «Organisasjonen Mot Dag var systematisk bygd opp på hvert enkelt medlems personlige hengivenhet for og bundethet til Falk. Han hadde ofte gjentatt at det var hans hovedproblem som organisasjonens leder å få dette forhold forandret. . . . Kanskje hadde han simpelthen måttet forandre sin egen natur.»¹⁸

Som forklaring på denne sterke bindingen mellom Falk og «hvert enkelt medlem» peker Bull på to forhold. Falk gav de nye studentene mulighet for «full utfoldelse for sin arbeidslyst og sitt tjenersinn»¹⁹ gjennom konkret studentpolitisk arbeid. Sterkest virket likevel målet for, eller snarere *drømmen* bak arbeidet, nemlig «i likhet med det russiske bolsjevikparti – å bli kjernen i selve den bevegelse som skulle ta ledelsen under det revolusjonære gjennombrudd og under oppbyggingen av den nye stat.»²⁰ Bull går så langt som til å si at dette målet var «selve drivkraften uten hvilken hele virksomheten ville være umulig å forstå».²¹

Nært til denne fremstillingen slutter Aake Anker Ording seg. Han betoner at en ikke kan forstå MD som en organisasjon en meldte seg inn i og ut av. Medlemmene «hengav seg til bevegelsen, som hadde et budskap som var verdt å ofre livet for».²²

Mellom Bull og Ording skiller likevel en nyanse som neppe er tilfeldig: Mens Bull sterkest fremhever en «personlig hengivenhet og bundethet til Falk», uttrykker Ording forholdet som en hengivelse til bevegelsen. Etter mitt syn innebærer forskjellen i ordvalg en vesentlig nyanseforskjell i holdning til Falk hos de to motdagistene. Og viktigere: Denne holdningsforskjellen har til konsekvens en for-

skjell i oppfatningen av Falks funksjon i Mot Dag, og altså en forskjell i analyse av organisasjonen. Denne forskjellen i analyse peker videre inn i et hovedproblem: Hva slags organisasjon var MD?

Hva slags medlemsfunksjon?

Uten at Bull gjør det altfor eksplisitt klart, går det likevel nokså entydig frem av formuleringene hans og materialet han drøfter, at Falk var Mot Dag også politisk sett. En får inntrykk av at Falk etter Bulls oppfatning suverent både la opp strategi og anviste holdning til problemer helt ned på et trivielt plan, og at dette så ble satt ut i livet av medarbeiderne. Dette inntrykket kunne underbygges med eksempler fra nesten hver side i boken.²³ I forlengelsen av denne plasseringen hos Bull av Falk som den suverene strateg og fører, direkte eller indirekte uttrykt, følger det nødvendigvis at *de andre* måtte få klart underordnede roller.

Aake Anker Ording gjør gjeldende at det var en viss «generasjonsforskjell» mellom motdagistene. Den opprinnelige kretsen på sju²⁴ var sterkere knyttet til Mot Dag som politisk bevegelse, og identifiserte tilslutningen i mindre grad til lederen personlig. For Ording, som et av de eldste medlemmene, var Mot Dag et organisasjonsmessig uttrykk for en idé, en samstemt politisk vilje hos medlemmene. Til illustrasjon nevner Ording at da Sigurd Hoel trakk seg ut fra tidsskrift-redaksjonen, skyldtes det et «behov» hos alle i organisasjonen for sterkere politisering av tidsskriftet.²⁵ Innen samme helhetsoppfatning legger Ording vekt på at han lenge var skeptisk til at Mot Dag gikk inn i NKP i slutten av 1926. Men, sier han, «jeg godtok beslutningen fordi jeg ble overbevist gjennom diskusjoner.»²⁶ – Altså ikke overtalt, men overbevist gjennom en beslutningsprosess med mer enn én aktør. Mens Erling Falk hos Trygve Bull fremstilles i rollen som den *suverene strateg* i forhold til medlemmene, nyanserer altså Aake Anker Ording heller rollen hans i retning av en *ledende likemann*.²⁷

Med samme tendens som hos Trygve Bull, men med mer ekstrem styrke, hevdet Helge Krog i en tale ved Falks begravelse²⁸ at Falk var alt i og for Mot Dag. «Erling Falks største bedrift var at han oppdrog og bevæpnet en hel falanks av unge intellektuelle sosialister, som under hans insiterende innflytelse, og strenge, men

ofte også ømme veiledning, gjorde en så betydelig innsats. Når en stor del av denne falanks fikk et så påfallende uniformt preg, hadde dette en dobbelt årsak: mesterens selvfølgerlige myndighet og disiplenes manglende begavelse til å omsmelte forkynnelsen i egen form. Dette forhold forklarer også at så mange av disiplene forrådde sin mester.»²⁹ – Bull mener at denne talen uttrykker «så merkelig det enn kan høres om denne nådeløse satiriker – en dyp og varm, rent menneskelig følelse for Falk personlig».³⁰ Når det gjelder Helge Krogs omtale av motdagistene, avviser Bull vurderingsgrunnlaget. Det er «bare den manglende kjennskap til de indre organisasjonsmessige vanskeligheter som kan forklare» denne oppfatningen hos Krog. Han visste «i virkeligheten ikke hva Mot Dag egentlig var».³¹

Helge Krog skjerper tendensen hos Bull til å fremheve betydningen av Erling Falk på bekostning av de andre medlemmene av Mot Dag. Trygve Bull avviser grunnlaget for denne vurderingen hos Helge Krog. Men dermed støtter Bull på sett og vis generasjonssynspunktet hos Aake Anker Ording: De som senere kom i berøring med Mot Dag og Erling Falk, sluttet seg til Falk *personlig*. For den opprinnelige kretsen var Mot Dag mer av en *organisme*. Og når da Krog var knyttet til Falk, måtte en nettopp vente at han ville vurdere motdagistene i samme tendens som Bull.³²

Bidrag på det mer personlige planet til forståelse av oppfatningene hos Bull og Ording gir de gjensidig: Bull legger vekt på at med Ordings sans for formelle sider ved organisasjonsarbeid generelt vil *han* ventelig legge større vekt på strukturene og mindre på personene enn Bull selv.³³ – Ording påpeker at Bull er en utpreget individualist og ideologisk sett har klare liberale trekk. Dette gjorde at Bull alltid forholdt seg noe reservert til Mot Dag som et disiplinert, kollektivt politisk organ – og forklarer at han i tilbakeblikk vil ha tendens til å se den sentrale personen som mer interessant enn kollektivet.³⁴

Slike forklaringsmomenter har for denne fremstillingen umiddelbar interesse som kildekritisk bakgrunn. Jeg vurderer ikke noen av forklaringene som diskvalifiserende for kildene. Tvert om bidrar de til å forklare hverandre, dvs. klargjøre at oppfatningene hos T. Bull og Aa. A. Ording nettopp ikke utelukker eller falsifiserer hverandre. Positivt formulert: De to personkarakteristikkene sammen-

holdt med generasjonssynspunktet bekrefter at begge versjonene av Erling Falks rolle i MD trolig peker på deler av et sammensatt helhetsbilde. – I en mer generell skisse av organisasjonen MD gis det rom for Erling Falk både som suveren strateg og som ledende likemann. Og begge de to tilslutningsformene blant motdagistene – hengivenhet overfor lederen og hengivenhet overfor idéen – bidrar til å befeste bildet av MD som et tett, forpliktende arbeidsfellesskap.

Trond Hegnas selvbiografi «Min versjon» bygger opp under en slik oppfatning av lederskapets og organisasjonens karakter. Han finner det ikke nødvendig å gi noen «fullstendig beretning» om Mot Dag, under henvisning og tilslutning til Trygve Bulls «grunnleggende» fremstilling. I stedet velger Hegna å introdusere³⁵ sitt bilde av Mot Dag og Erling Falk i «en del øyeblikksbilder uten særlig orden . . .» Dette gjør han i kapitlet «Eders liv skal være et heltedikt!» I tråd med kapitteletoverskriften poengterer likevel Hegna at det er ett viktig trekk Bulls fremstilling mangler – og det forklarer Hegna nettopp med at Bull ikke opplevde de første årene i Mot Dag: Det dreier seg om «ånden, tonen, atmosfæren, *troen* i den første Mot Dag-tiden, årene 1921 – 22».

Til overmål uttrykker Hegna sitt poeng i ord han henter fra Sigurd Hoels anmeldelse av boka til Bull. Også Hoel kan dermed tas til inntekt for generasjonssynspunktet slik det er utviklet ovenfor.

Men om en vil bygge forståelsen av MD på et generasjonssynspunkt, må en også vente at Hegna gjennomgående og empirisk bredt underbygger det gjennom sin selvbiografiske fremstilling av Mot Dag-tiden. Mer enn de aller fleste av de nærmeste måtte han ha opplevd Erling Falk som en *ledende likemann*.

Bildet bekreftes. Hegna forteller først³⁶ med stor og varm ironi om det han kaller «en personlig politisk allianse» som «varte til våren 1928». Og den videre fremstillingen av politiske begivenheter i 1920-årene formes klart av en nær tilslutning, men også av en selvstendig vurderende distanse til Erling Falk.

I samsvar med dette trenger ikke Hegna drøfte oppløsningen av Mot Dag under synsvinkelen lojalitet(sbrudd) mot Falk. De sju sentrale motdagistene som vedtok å sette Falk utenfor den daglige ledelsen, gjorde under Hegnas synsvinkel det som var nødvendig nettopp for å videreføre Mot Dags arbeid. Lojaliteten for den sen-

trale gruppen i MD pr. 1935 var altså knyttet primært til organisasjonen og dens oppgaver – ikke til en selvhersker, en *suveren strateg* slik Falk ennå fortonte seg for Trygve Bull i tilbakeblikket i 1957.

Lederskap og tilslutningsform til MD kan altså forstås gjennom de to trekkene som her er presentert gjennom stikkordene «ledende likemann» og «suveren strateg».

Disse to trekkene fremstår også som karakteristiske innen et kommunistisk parti – et *kaderparti* etter mønster av bolsjevikpartiet under Lenins ledelse. På den ene siden har en der kravet om ubetinget disiplin og total innsats fra medlemmene. På den andre siden forutsetter kaderorganisasjonen en ubegrenset tillit mellom de ulike ledd, bygd på en bortimot fullstendig enhet i teorigrunnlaget. – Av ledelsen (lederen) i en slik organisasjon kreves nettopp både likeverd i diskusjon og uavkortet autoritet i aksjon. – Det kan være nødvendig her å understreke at jeg ikke med dette påstår at MD var en typisk kaderorganisasjon. Poenget er at de tok mål av seg til å være det, og at en kan vise trekk ved MD som i alle fall likner på trekk ved et leninistisk parti.

Etter dette kan organisasjonsanalysen trolig bli mest fruktbar ved å ta opp mer avgrensede trekk ved arbeidsmåter og strukturer. Først skal vi nå se på *oppbygningen* av bevegelsen Mot Dag, i avsnittet «Organisasjonen i funksjon». Deretter blir *tidsskriftet* plassert i sammenhengen – både med tanke på arbeidsordning, innhold og form. Begge hovedavsnitt tar opp spørsmålet om endringer i løpet av MD's 16 arbeidsår, og i begge blir nødvendigvis diskusjonen om lederskapet, dvs. om Erling Falks rolle, ført videre.

Organisasjonen i funksjon

Dette avsnittet bygger som det foregående hovedsakelig på vurderingene hos Trygve Bull og Aake Anker Ordning, og enkelte andre støttepunkter. – I motsetning til forrige avsnitt er her *enigheten* mellom Bull og Ordning et foreløpig hovedpoeng.

Fra en samtale gjengitt hos Bull mellom Falk og «en student»³⁷ klipper jeg fire sitater. De berører hovedtrekk ved organisasjonen og skal brukes til utgangspunkt for drøftingen.

Arbeidsdeling: Ytre og indre krets

1. «... vi har *to* slags medlemmer her. Vi har en videre gruppering av folk som deltar på medlemsmøtene og i arbeidet i studenterverdenen og i partiforeningene. Denne videre gruppering har for det første det formål i og for seg å være med og utføre dette arbeidet. Men dernest har vi den for fra tid til annen derfra å plukke ut de spesielle folk som vi ser på som skikket til å bli kommunister i ordets egentlige forstand.»

2. «Er du samtidig medlem av en annen organisasjon, så må også ditt medlemskap der utelukkende være bestemt av hva det kan bety for kommunismen eller for ditt virke som kommunist.»

Beskrivelsen i sitat (1) gir en nøkkel til organisasjonsstrukturen i Mot Dag. Ved starten i 1921 var kretsen på sju menn samlet om én oppgave – å utgi tidsskriftet. Både medlemstallet og antall arbeidsoppgaver vokste.³⁸ Etter partistriden, deretter konflikten med DNA og eksklusjonen fra Arbeiderpartiet i 1925, satset Mot Dag for fullt på «studenterverdenen». Clarté ble dannet i 1925, og medlemmer av Mot Dag preget organisasjonen ved å kontrollere nøkkelposisjoner og ved å prege møteprogrammene og tidsskriftet av samme navn.³⁹ I lange perioder hadde Mot Dag ledelsen over Det Norske Studentersamfund, og DNS var alltid et viktig arbeidsfelt.⁴⁰ Etter hvert som de eldre medlemmene fullførte studiene, tok de initiativ til å starte sosialistiske fagforeninger innen sine fag (arkitekter – medisinere – jurister – ingeniører o.a.).⁴¹ I tillegg kan en minne om de øvrige virksomhetene i arbeiderbevegelsen som er nevnt før.

En kan beskrive dette i et forhold som mellom en kjerneorganisasjon og en krans av front-organisasjoner. Likevel må en reservere seg her, fordi enkelte av «front-organisasjonene» har eksistert før og etter Mot Dag-perioden, slik som DNS. Det er altså sett fra og i forhold til MD de fremstår som «front-organisasjoner», dvs. organisasjoner under Mot Dags kontroll som kunne ivareta mer avgrensede formål og sikte mot bredere rekruttering enn kjerneorganisasjonen.

Av sitat (1) går det også frem at det innen Mot Dag, alt i 1924, var et klart skille mellom kjernen og de «vanlige» medlemmene. Bull bruker gjerne uttrykket «den indre krets» men dette var ikke

brukt som betegnelse innen Mot Dag.⁴² En kan fra dette avlede en definisjon av Mot Dag i retning av *en kommunistisk orientert bevegelse som arbeidet gjennom en rekke frontorganisasjoner*. Disse to-neangivende motdagistene er den kjernen av medlemmer som fylte redaksjonen i «Mot Dag» og besatte nøkkelposisjoner i frontorganisasjonene.

3. «For en virkelig kommunist må alle andre interesser og formål underordne seg deres virke som kommunist.» – For «de virkelige kommunister»⁴³ var altså arbeidet i Mot Dag ment å skulle være langt mer enn et medlemsskap. Aake Anker Ording bekrefter også dette: «Mot Dag var et *livsfellesskap*, – ikke et deltidsengasjement.»⁴⁴ Hos Trygve Bull fremgår det også hvordan fellesskapet ikke bare la beslag på all fritid, men gjorde det i en grad som utelukket et privatliv.⁴⁵

Disse inntrykkene av hvor tett og krevende tilslutningen til «den indre krets» var, utløser et par viktige spørsmål: Hvor sterkt *formalisert* var oppdelingen i de ulike «avdelingene» og nivåene i Mot Dag? Og medførte den stramme arbeidsdisiplinen en like hard meningsdisiplin?

Arbeidsstil: Fleksibilitet og disiplin

4. «Velger du å bli helt med oss, da vil du kunne . . . bidra til å gi det felles arbeid ditt personlige preg. Du vil få være med å bestemme hvordan vårt arbeid skal legges an, men når beslutningene er fattet, må du, ganske som de andre, lojalt underordne deg organisasjonens bestemmelser.»

Det første delspørsmålet, om graden av byråkratiske, fastlåste strukturer i organisasjon og arbeidsordning, kunne det være god grunn til å vente motstridende oppfatninger av hos Aake Anker Ording og Trygve Bull, nettopp ut fra hvordan de karakteriserer hverandre som organisasjonsfolk. Når da «individualisten» Bull og «byråkraten» Ording likevel formidler samme helhetsoppfatning, må den stå kildemessig sterkt. – Begge fremhever som karakteristisk for Mot Dag at organisasjonen var *dynamisk*, i stadig endring ut fra situasjonens krav (Ording), eller *søkende* etter en tjenlig organisasjonsform (Bull). På spørsmål etter to interne dokumenter som omhandler organisasjonsmønsteret,⁴⁶ svarer Bull at det som inter-

esserer ved disse dokumentene, er at det bare kan dokumenteres to slike formaliserende tilløp, og at ingen av dem fikk noen betydning for utviklingen.⁴⁷

Legger en først vekt på lederen som «suveren strateg», må en tolke organisasjonsmessige omlegginger som manøvrer styrt fra toppen, med ønske om å tilpasse organisasjonen til visse formål. Men side om side med denne «yngre motdagist-oppfatningen» blir det plass for et syn som kan knyttes til den opprinnelige kretsen på sju, samt kanskje noen få andre. Disse vil legge sterkere vekt på *organisasjonens* beslutninger, eventuelt på organisasjonens evne til å tilpasse seg «spontant» den skiftende politiske arbeidssituasjonen.

Det andre delspørsmålet, om den organisasjonsmessige disiplinen også innebar meningsdisiplin, skal her bare avklares et stykke på vei i konklusjonsform, og knyttes til karakteren av den organisasjonsmessige disiplinen:

Enten oppfatter en Falk så dominerende – suveren – som Bull gjør det, eller i likhet med Ording som en ledende likemann. Disse ulike tolkningene må stilles sammen med den beskrivelsen begge kildene er enige om, av Mot Dag som en organisasjon i stadig endring, men med det stabile trekket at en kjernegruppe av medlemmer gjør organisasjonen til et *livsfellesskap*, med en forpliktende *politisk disiplin*. Altså en sentralistisk organisasjon – enten førerstyrt eller med sterkere grad av kollektivt ansvar.⁴⁸ – Og de to ulike oppfatningene av Mot Dag trenger ikke å utelukke hverandre: Mot Dag og Erling Falk kan ha fungert i ulike mønster overfor ulike grupper av medlemmer.

Organisasjonen MD var i liten grad formalisert – den var strukturelt sett fleksibel. Men i tilslutningskrav overfor kjernegruppen – den indre krets – av medlemmer, gav ikke MD noen fleksibilitet: Fullstendig politisk samordning, og mobilisering av alle ressurser medlemmene rådde over av økonomi og arbeidskraft, – mindre var ikke nok. MD ønsket å være en kommunistisk eliteorganisasjon.

Tidsskriftet «Mot Dag»

De kildene som hittil er anvendt, gir ikke grunnlag for å peke på noen klar utvikling eller fasedeling i MD's selvforståelse eller organisasjonsmessige profil.⁴⁹ Slike indikasjoner gir derimot *tekstene*

fra tidsskriftet «*Mot Dag*» sett som et samlet materiale, en levning fra MD's virksomhet. Dette materialet åpner også for en mer fyllestgjørende avklaring på spørsmålet om hvorvidt den organisasjonsmessige arbeids- og livsførselsdisiplinen også medførte en tilsvarende meningsdisiplin.

I seg selv er tidsskriftet *Mot Dag* det største materialet fra organisasjonen som er bevart nokså nær fullstendig. En kan med sterke grunner hevde at tidsskriftet var mer enn en fasade og et talerør for organisasjonen. Ved systematisk bruk av tidsskriftet som kilde, kan en finne ikke bare hvordan organisasjonen MD ønsket å fremstå for offentligheten, men også et materiale som gjør det mulig å finne, avklare og/eller underbygge trekk utover dette.⁵⁰

Redaksjonskollektivet

Som nevnt eksisterte tidsskriftet *Mot Dag* før organisasjonen. Det var redaksjonskretsen på sju som også var den opprinnelige kjernen i *Mot Dag*. Dette mønsteret holdt seg i de første årene. Å bli trukket inn i kjernegruppen i MD innebar at en også ble fast medarbeider i tidsskriftet.

Arbeidsstilen i redaksjonen var kollektiv. Innholdsoversikten for hvert nummer av tidsskriftet ble fastsatt etter fellesbeslutning av «den indre krets» som utgjorde redaksjonsstaben, oppgavene ble fordelt, og etter et par timers individuelt arbeid fulgte redaksjonsprosessen. Der var hard kritikk en akseptert regel, og resonnement og uttrykksmåte ble endret eller forkastet.⁵¹ – Ett uttrykk for den kollektive arbeidsmåten er at en rekke artikler står usignerte. Ingen enkeltperson kunne utpekes som opphavsmann. Arbeidsprosessen skapte også felles, karakteristisk stil og tenkemåte. (Mer om «innhold og form» nedenfor). Den kollektive arbeidsstilen gjaldt ikke spesielt det redaksjonelle arbeidet. En må heller forstå den som en følge av at MD for «den indre krets» var et «livsfellesskap», og nok som uttrykk for at en kollektiv arbeidsstil harmonerte godt med de politiske idéene MD ville fremme.

Etter hvert spredde MD engasjementet på en rekke nye felt. Redaksjonsgruppen måtte delvis la «*Mot Dag*» vike når andre oppgaver presset på. Og når «den indre krets» ble spredd i nøkkelposisjo-

ner i frontorganisasjonene, måtte mange av dem gli ut av det faste redaksjonsarbeidet.⁵² – En kan si at *avbruddene* i utgivelsen av tidsskriftet p.g.a. konkurrerende gjøremål bekrefter enheten mellom redaksjonsstaben og kjernegruppen i MD. Men med spredning av kreftene fulgte nødvendigvis også en viss nedprioritering av den opprinnelige hovedaktiviteten – redaksjonskollektivet i «Mot Dag».

Innen redaksjonskollektivet var det en eller to som figurerte som *ansvarlig redaktør*. Hvilken rolle spilte disse? Kan skiftende ansvarlige redaktører bidra til å forklare innholdsmessige endringer i bladet fra år til år? Alternativt kunne det tenkes at det heller er *kontinuitet*, tilnærmet «uavhengig av» redaktørskiftene, som gir hovedinntrykket. – Det må være klart at dersom tidsskriftet preges avgjørende av skiftende enkeltpersoner på redaktørkrakken, innebærer det en vesentlig modifikasjon av påstandene ovenfor om kollektiv arbeidsstil – med konsekvenser for organisasjonsanalysen.

Umiddelbart ser det ut til at Sigurd Hoel har preget tidsskriftet i sin redaktørtid. I årgangene 1922 – 24 var mer enn 20% av tekstene skjønnlitterære. Men en ser også at rubrikken «Skjønnlitteratur» nådde den høyeste andelen (27%) av tekstene i 1925-årgangen, dvs. året etter at Hoel hadde gått ut av redaksjonen.⁵³ Dette kan tyde på at redaksjonskretsen valgte å gi tidsskriftet en allmenn-kulturell profil i 20-årene, og at redaktøren ble utpekt fordi han kunne bidra til det tidsskriftet «Mot Dag» ønsket. – I samme tolkning passer det inn at MD aldri ellers ansatte noen redaktør utenfor sin egen krets. Det politiske stoffet (i en agiterende, polemiserende eller orienterende form) dominerte i 30-årene, og et slikt tidsskrift kunne kjernen av motdagister best lage selv.

Til støtte for en slik oppfatning forteller Trygve Bull at tidsskriftet opprinnelig «skulle nemlig også være et organ for en bredere radikal fløy i studenterverdenen, . . . og det skulle derfor ha et mer allment – ikke minst litterært preg».⁵⁴ Og når det gjelder avviklingen av Hoels redaktørperiode, opplyser Ordning⁵⁵ at dette var nødvendig for å gi plass for en mer uttalt politisering, noe som svarte til et «behov» hos alle i organisasjonen.

Det viser seg også at tidsskriftet *endret seg* innholdsmessig fra en bred politisk og kulturell emneprofil (med klare kommunistiske

programerklæringer) til et langt snevrere spesialblad for politikk og økonomi. Setter en tallmessig emnefordeling fra 20-årene opp mot 30-årenes tekster, blir forskyvningen påfallende sterk.⁵⁶ – For omleggingen skjedde naturligvis ikke brått. Den må settes i sammenheng med flere aktuelle forhold, som – den nevnte spredningen i MD på stadig nye aktiviteter, med påfølgende tapping av «Mot Dag», – et endret politisk klima fra revolusjonsforventning til krise og gryende fascisme, – MD's isolasjon fra DNA med tilsvarende ønske om allierte i fagbevegelsen . . . Internt i MD kan endringen tolkes som uttrykk for en forskyvning fra en «allmennkommunistisk» orientering med organisasjonen og tidsskriftet sidestilt, til en mer teoretisk marxistisk orientering, der tidsskriftet bare ble én av flere kanaler for MD's virksomhet og bare ett uttrykk for organisasjonen MD.

Konkluderende kan det videre slås fast at den redaksjonelle hovedlinjen – så vel som skribentvirksomheten – var et kollektivt anliggende for kjernegruppen i MD. – Det ville også stått i strid med teori og praksis for Mot Dag som en kaderorganisasjon, om skiftende og for så vidt tilfeldige enkeltpersoner skulle prege «hovedorganet» i avgjørende grad. En kan altså befeste inntrykket av kollektivitet i redaksjonsarbeidet og av MD som kaderorganisasjon ved at ledelsen (redaktøren) arbeidet innen et mandat fra fellesskapet, og at endringene over tid er en form for samordnet eller disiplinert fleksibilitet overfor de vilkårene MD hadde å arbeide under. – Til spørsmålet om organisasjonen avkrevde medlemmene en meningsdisiplin, kan en altså svare ja, – i betydningen: Som følge av tilslutningen til en kollektiv redaksjon innen en organisasjon etter mønster av kaderpartiet, ville en liberal frihet til å forfekte individuelle posisjoner være meningsløs; *kravet om meningsdisiplin er en konsekvens av tilslutningen*. Dette kravet står ved lag upåvirket av et annet krav om tilpassning til aktuelle politiske og andre forhold (konkretisert f.eks. i emneforskyvning, begrensninger arbeidsforholdene setter osv.). Og avsnittet nedenfor om «aktualitet» – og perspektivet det er analysert ut fra: arbeiderbevegelsen – må en lese nettopp innen denne rammen, slik MD selv så det. I samsvar med dette for MD prinsipielt akseptable forholdet forklarer også både Bull, Hegna og Ording den skiftende emneorienteringen i tidsskriftet.

Funksjon uttrykt gjennom aktualitet

For Aake Anker Ording er det som før nevnt et hovedsynspunkt at en må forstå MD's politikk og organisasjonsutvikling i forhold til arbeiderbevegelsen, og særlig i lys av MD's forhold til arbeiderpartiene. Dernest var den generelle politiske situasjonen en retningsgivende ramme. – Tidsskriftet må en se som ett uttrykk for/organ for den organisasjonsutviklingen.⁵⁷

Som et uttrykk for aktualitet kan en se stansen i utgivelsen 1929 – 1931. Som nevnt står denne pausen i klar sammenheng med at MD først satset på å skape en samling til venstre i arbeiderbevegelsen ved å slutte seg til NKP. De skrivende kreftene ble da satt inn i kommunistpressen. Etter utmeldingen fra NKP var MD tilbake i partipolitisk isolasjon mellom et styrket DNA og et svekket NKP. I denne situasjonen var det mest aktuelt for MD å konsolidere seg:

1. *Organisatorisk* ved å gjenvinne fotfestet i studenterverdenen, via tidsskriftet og frontorganisasjonen Clarté og Studentersamfundet og en ny start for tidsskriftet «Mot Dag».

2. *Ideologisk* ved å søke tilbake til klassikerne, hovedsakelig gjennom Erling Falks studium av Kapitalen. Dette utløste i sin tur en indre konsolidering av MD gjennom studiesirklene over Kapitalen, ledet av Falk, og videre ved at MD grunnla Fram Forlag som startet med utgivelsen av Kapitalen i norsk oversettelse ved Falk. På dette dels nye, dels gjenreiste organisatoriske og teoretiske grunnlaget var det igjen aktuelt å gjenoppta utgivelsen av tidsskriftet. Innholdsmessig samlet «Mot Dag» seg i den nye situasjonen særlig om to områder: Det teoretiske grunnlaget for arbeiderbevegelsen (og dermed organisasjonen MD) – *marxismen*⁵⁸ – og den formelt partiuavhengige delen av arbeiderbevegelsen – fagorganisasjonen.⁵⁹ Både pausen og gjenopptakelsen demonstrerer altså at tidsskriftet i sterk grad reflekterte den aktuelle politiske og organisatoriske situasjonen for utgiverne.

I forordet til artikkelsamlingen «Mot Dag» sier Trond Hegna: «Jeg har tidligere pekt på at Mot Dags utenrikskronikk i så høy grad knytter seg umiddelbart til aktuelle begivenheter at det nå har liten hensikt å trykke dette stoffet opp igjen, og noe av det samme kan naturligvis sies om artikkelstoffet.»⁶⁰ – Egentlig peker Hegna

her på aktualitet i to former. Det som karakteriserer enkelte tekster – særlig kronikkene – er at de språklig/polemisk forutsetter kjent det aktuelle nyhetsbildet. Med artikkelstoffets særlige karakter sikter han til aktualitet i betydningen en utålmodig forventning om «verdensrevolusjonen som aktuell realitet». Det aktuelle har altså både med polemisk stil og politisk innhold å gjøre, ifølge Hegna. Men i vår sammenheng er poenget i begge tilfeller at aktualiteten vitner om den *revolusjonære holdning* i organisasjonen, og om en grad av *samordning som tilsvarer organisasjonsidealet*: kaderpartiet.

Stilistisk enhet – og teoretisk enhet?

Mot Dag hevder selv at tidsskriftet innholdsmessig representerer et *helhetlig og gjennomført politisk grunnsyn*.⁶¹ Også *formen* har blitt karakterisert som et bestående trekk ved tidsskriftet – med noe ulike fortegn avhengig av hvem som vurderer. Henrik Groth i det konservative tidsskriftet *Vor Verden* omtalte *formen* i en «nekrolog» over «Mot Dag». ⁶² Der hevder han at de ledende i tidsskriftet «alle skrev likedan», i en form som «var tilrettelagt for saklig tilsnikelse og kjølig, akademisk ironi». Stilen var «et symbol på offerglad selvutslettelse». «Smittekilden» var Erling Falk. «*Hans* var magten og æren, *hans* var også ansvaret. Han var «Mot Dag»'s sjel og «motdagistenes» gud.»⁶³ – Groth tok det for gitt at Mot Dag-stilen var Falks. Med uttrykket «offerglad selvutslettelse» tok han også stilling til *organisasjonsmønsteret*, som han karakteriserte med klare henspillinger på *religiøse* trekk. Groth og Trygve Bull finner hverandre tydelig i en oppfatning av MD som en politisk organisasjon med preg av sektvesen og førerdyrkelse.

Dermed er det ikke overraskende at omtalen av *formen* glir over i en omtale av *innholdet*; dette går Groth til visse innrømmelser overfor: «Næsten alle disse artikler kunde avtvinge beundring indtil det øyeblik, da man skjønnte at det var mere end dets form som var stereotyp. De var holdt i en sakkyndig og belærende tone, som ofte stod i strid med indholdets beskaffenhet. Men de var ikke sjelden præget av klarhet, og gav ikke sjelden en fyldig og virkningsfuld teoretisk bakgrund for det som skedde i aktuelle arbeiderpolitik».

Som utenforstående kom altså Henrik Groth til å støtte Mot Dags egen oppfatning av at de politiske artiklene anla et teoretisk helhetssyn på dagsbegivenhetene. Dermed støtter han MD's krav på å skrive ut fra et helhetlig samfunnssyn, mens han i konsekvens går klart imot MD's oppfatning av organisasjonen.

Når det gjelder den «*uniformerte*» stilen, har Groth fått støtte fra motdagister. Hegna forklarer imidlertid forholdet på en annen måte. «Det sier seg selv at denne arbeidsmåte (den kollektive redaksjons- og forfattervirksomheten – E. L.) måtte føre til en sterk ensartethet i den stil som man finner i bladets artikler. I denne sammenheng kom naturlig nok Erling Falks egen stil inn som et meget vesentlig element. Men bare som et element.»⁶⁴ Og han viser til samtidig amerikansk og engelsk journalistikk, nevner særlig Sigurd Hoel, men også summen av medarbeiderne som andre utspring for den kollektive formen Mot Dag fant. For Hegna blir da *stilistisk uniformering uttrykk for at organisasjonen fungerer i samsvar med idealet*.

I selve karakteristikken av denne felles stilen slutter Trygve Bull seg i hovedsak til Groth – riktignok (selvsagt) med motsatt fortegn på vurderingene. Han karakteriserer Falk som en romantisk logiker,⁶⁵ og mener med det at Falk hadde en grunnleggende tillit til at en logisk bindende argumentasjon måtte vinne allmenn tilslutning, bare den nådde inn til folk. Dertil finner Bull både i karakteren og argumentasjonen hos Falk et sterkt *moralsk* engasjement, også knyttet til det logiske i legning og tanke.⁶⁶ – Hos Bull er så den intellektuelle formen og tilliten til at den hadde gjennomslagskraft, knyttet til det intellektuelt tilfredsstillende i marxismen som et logisk utarbeidet helhetssyn.⁶⁷

Oppsummering

Enheten mellom intellektuell, logisk stil og argumentasjon og en logisk gjennomført samfunnsanalyse faller altså sammen med både Erling Falks personlige legning og et allment «behov» hos etterkrigsgenerasjonen av akademikere. Elementene i denne karakteristikken finner en igjen både hos motdagister i tilbakeblikk, hos en sympatisør som Helge Krog og hos en politisk fiende som Henrik Groth. Inntrykket bekreftes dessuten straks og bredt ved lesning av

tidsskriftet. – Men for denne fremstillingen er det ikke noe hovedpoeng om Mot Dag-stilen tilskrives Falk eller flere. Poenget er at den karakteristiske *tilliten til logisk resonnement, fornuft og kunnskap* også må ventes å prege den motdagistiske oppfatningen av selve teoribygverket marxismen. Dermed kan spørsmålet om *meningsdisiplinen*, dvs. den tilsynelatende gjennomførte konsekvensen i helhetssyn og enkeltstandpunkter, også bety og vise seg å bunne i en felles språkbruk og en felles logisk tenkemåte – og enheten mellom disse. – Spørsmålet blir da ikke bare om det teoretiske fundamentet for tidsskriftets form og innhold (og for alle andre motdagistiske aktiviteter) virkelig var *helhetlig*, men også *hva slags* helhetsforståelse Mot Dag eventuelt representerte.⁶⁸

4. Konklusjon

Gjennom fremstillingen har det utkrystallisert seg som et tema at MD ønsket å være, men også fungerte som en kommunistisk eliteorganisasjon – et disiplinert og forpliktende fellesskap med krav om maksimal innsats av medlemmenes arbeidsevne og økonomi, og med streng politisk samordning – ut fra tilslutning til et felles grunnlag av samfunnsanalyse og revolusjonære mål. Denne karakteristikken av kjernegruppen av MD står sentralt i analysen også ved at den har relevans for flere forhold.

1. «Mot Dag» er den publikasjonen som kan gi et mest representativt uttrykk for MD's politiske linje gjennom hele perioden 1921 – 36. Dette var den samlende arbeidsoppgaven for den eldste grupperingen med sju medlemmer og var i alle fall til 1926 en hovedaktivitet. Også fordi «Mot Dag» siktet mot en mer allmenn leserkrets og ønsket å dekke et vidt saksområde, gir det mangesidig informasjon om fenomenet Mot Dag: Arbeidsmåten i redaksjonskretsen var kollektiv, og den i navnet ansvarlige redaktøren var et redskap for redaksjonskollektivets politikk. Redaksjonskretsen var identisk med «den indre krets», de sentrale medlemmene. Dette endret seg utover mot 1930 med organisasjonens politiske egenaktivitet mellom NKP, DNA og LO. En del av de sentrale medlemmene stod i spissen for dette arbeidet på hver sine felt. – I alle fall *strukturelt* må en kunne oppfatte dette som en viss desentralisering av myndigheten i MD, uansett om en regner kollektivet eller Falk som

egentlig sentrum. Likevel må en fortsatt kunne lese «Mot Dag» som representativt for MD's utadvendte politiske linje – ikke minst fordi emnefeltet for Mot Dag på 1930-tallet ble sterkere konsentrert nettopp om emnene økonomisk krise – aktuell politikk – marxisme.

2. Med én vesentlig reservasjon anser jeg spørsmålet *om hvorvidt MD's organisasjonsstruktur og arbeidsmåter kan svare til et konsekvent gjennomført idéinnhold*, for å være positivt besvart. Forbeholdet må knyttes til dette at organisasjonsmodellen bare er en nødvendig, men naturligvis ikke tilstrekkelig betingelse for å kunne karakterisere idéinnholdet som enhetlig og konsekvent.

En rekke enkeltheter ved organisasjonen underbygger oppfatningen av MD som en kaderorganisasjon. Vesentlige elementer er fleksibiliteten i formell oppbygning (Jfr. fraværet av lover og retningslinjer, og floraen av frontorganisasjoner), parett med den disiplinerte arbeidsstilen – også uttrykt i meningsdisiplin i tidsskriftet.

Parallele trekk kommer til uttrykk ved tilsiktet aktualitet i emnevalg og utforming av tekstene i tidsskriftet, – som går i spenn med en stram, disiplinert kollektiv stil.

5. Utblikk

Hvilken rolle spilte så dette tette, disiplinerte politiske kollektiv, denne i egne øyne kommunistiske kaderorganisasjonen, i arbeiderbevegelsens politiske marsj mot regjeringsposisjon?

Temaet lar seg vanskelig avgrense fra generell norsk sentralpolitisk historie, og like vanskelig fra arbeiderbevegelsens historie. Her skal det bare streifes glimtvis i lys av hegemoniforståelsen hos Gramsci.⁶⁹

I et utviklet kapitalistisk samfunn bygger den herskende klassen kontrollen ifølge Gramsci ikke primært på statens maktapparat, men på et borgerlig kulturelt hegemoni. Hegemoniet er så gjennomgripende at dominansen kan bygge på kulturell *konsensus* heller enn økonomisk og politisk tvang (selv om disse elementene også har sine funksjoner). Hegemoniet underbygger ideologien om at herskerklassens interesser er identiske med hele samfunnets.

De som skaper og opprettholder det borgerlige kulturelle hegemoni er det borgerlige samfunns intellektuelle. Å bane vei for pro-

letariatets hegemoni innebærer at det må rives løs grupper av intellektuelle. Disse må utbygge proletariatets rene interessekrav og kampen for proletariatets diktatur til et program for hele samfunnets beste. Arbeiderbevegelsens mot-intellektuelle skal slik så spirene til et kulturelt mot-hegemoni.

Gramsci utelukket muligheten for å utvikle et lag av intellektuelle som organisk springer frem fra arbeiderklassen, i skyggen av et borgerlig hegemoni. Instrumentet for å løsrive og videreutvikle de intellektuelle måtte være *partiet*. I partiet og arbeiderbevegelsens organisasjoner kunne det skapes vilkår for å utvikle en motkultur som kunne prege *samfunnet* forut for og som basis for overtakelsen av statsmakten.

Omvendt – å kontrollere statsmakten uten basis i et bredt samfunnmessig kulturelt program med betydelig tilslutning – ville være en usikker og kortvarig plattform for sosialismen. Men først et kulturelt hegemoni basert på borgerlige intellektuelle tilsluttet arbeiderbevegelsen, ville ifølge Gramsci gi vilkår for utviklingen av arbeiderklassens egne intellektuelle. Og først disse kunne som «organiske intellektuelle» bygge på og utvikle arbeiderklassens erfaringer til et kulturelt hegemoni.

Temaet skal ikke utvikles i detalj her, men en ser straks at en rekke sider av MD's organisasjon og virksomhet fanges inn av Gramscis betegnelse «mot-hegemoni», og av sontringene stat – samfunn (statsmakt – kulturelt hegemoni) og konverterte borgerlige intellektuelle kontra arbeiderklassens organiske intellektuelle.

For det første er det åpenbart så at MD nettopp representerer en gruppe, eller bortimot en generasjon, av intellektuelle med borgerlig bakgrunn som gikk over til arbeiderbevegelsens side i makt-kampen i norsk mellomkrigstid. Det er mulig å kalle MD for kjernen i et mot-hegemoni. MD tok nettopp på seg oppgaven å tilføre arbeiderbevegelsen og også arbeiderklassen et bredt samfunnmessig program.

Konkret kan en her minne om de såkalte «sosialistiske fagforeningene» for leger, arkitekter og ingeniører. Disse utviklet etter hvert forestillinger, dels også programmer og konkrete tiltak for byplanlegging og boligbygging, helsetjenester og seksuell frigjøring, teater og film, skoleverk og folkeopplysning, idrett og helsekost.

Motdagister og andre har pekt på betydningen av at en generasjon intellektuelle så klart vendte ryggen til fascismen og i stedet søkte til arbeiderbevegelsen. I tillegg til dette resultatet kan det være grunn til å undersøke nedslagene i Arbeiderpartiets etterkrigspolitikk av det arbeidet intellektuelle før krigen la ned i å forberede arbeiderbevegelsens mot-hegemoni. Dernest melder spørsmålet seg om i hvilken grad og hvor lenge arbeiderbevegelsens organisasjoner har hatt intellektuell, politisk, økonomisk kraft til å opprettholde dette mot-hegemoni. Eller omvendt: Hvorfor uteble fremveksten av arbeiderklassens organiske intellektuelle? Hvordan og hvor raskt gjenerobret borgersamfunnet sitt kulturelle hegemoni etter 1945? Kanskje henger det sammen med oppløsningen av det organiserte, forpliktende fellesskapet for arbeiderbevegelsens mot-intellektuelle.

Noter

Artikkelen tar opp enkelte aspekter av Eva Lundgren, *Mot Dag sjel og motdagistenes Gud. Religionsforståelsen som innfallsvinkel til forståelse av Mot Dag, gjennom en organisasjons- og ideologianalyse*, utrykt hovedoppgave, Religionsvitenskapelig institutt, Bergen 1978. Referanser i notene til «Lundgren».

- 1 Trond Hegna, *Min versjon*, Oslo 1983, s. 36
- 2 *Ibid.*, s. 217
- 3 Ett av de opprinnelige sju medlemmene i MD Aake Anker Ording stod sentralt i organisasjonen helt til oppløsningen i 1936
- 4 Intervju 18.2. 1977
- 5 Trond Hegna i forholdet til *Mot Dag. Artikler i utvalg*, Oslo 1966, s. 9
- 6 Ifølge Trygve Bull (i *Mot Dag og Erling Falk*, Oslo 1968, s. 171) var Arbeidernes Aftenskole «sterkere enn de politiske partiers tilsvarende institusjoner sammenlagt».
- 7 Bull, *op.cit.*, s. 172
- 8 *Ibid.*, s. 173 ff
- 9 *Ibid.*, s. 219 f
- 10 *Ibid.*, s. 217 ff
- 11 Hegna i *Mot Dag. Artikler*, *op.cit.*, s. 21 f
- 12 At dette var forbildet for MD, utvikler T. Bull *op.cit.* (f.eks. s. 58 – 62), og det inngår i bildet hos T. Hegna (i *Mot Dag. Artikler*, *op.cit.*, s. 8). I spaltene i *Mot Dag* ble den leninistiske partimodellen holdt frem som mønster bl.a. i artiklene «Et kommunistisk parti», 11.11 1922 og «Moskva-Internasjonalen» 28.10 1922.
- 13 Bull, *op.cit.*, s. 7
- 14 *Ibid.*, s. 67
- 15 *Mot Dag*, 20.7. 1923
- 16 Bull, *op.cit.*, s. 236 (Sitert hos Bull fra brev fra Viggo Hansteen til Trond Hegna 24.4. 1928)
- 17 Hansteen fremhever Falks rolle som del av en grunnleggende kritikk i sammenheng med at han brøt med *Mot Dag*. Hos Trygve Bull står dette mer som en sentral kjens-

gjerning – både organisasjonens styrke og «til syvende og sist» dens svakhet (Bull, op.cit., s. 236)

18 Ibid.

19 Ibid., s. 238

20 Ibid.

21 Ibid., s. 239

22 Aake Anker Ording, intervju 18.2. 1977

23 Eksempelvis heter det i sammenheng med sitatene ovenfor (Bull, op.cit., s. 239): «Det er ikke så lett å tidfeste nøyaktig når Falk begynte å bygge ut Mot Dag med den helt klare tanke at den skulle bli selve den revolusjonære kjerneorganisasjonen i Norge . . .»

Et muntert eksempel fra et redaksjonsmøte for Arbeidernes Leksikon har like klar tendens (Bull, op.cit., s. 255 f.): «Johnsen!» (Johnsen farer nervøst sammen). «Din artikkel om lys har jeg lest. Jeg har to innvendinger å gjøre. For det første er den aldeles uforståelig og ugjennomtrengelig. – Og for det annet handler den jo slett ikke om lys!» (På *lys* går stemmen opp.) Johnsen, med en inntil da helt uhørt frekkhet: «Falk, du er en metafysiker. Du taler om *lyset, livet*, mens vi naturvitenskapsmenn foretrekker å tale om lysvirkninger og livsfenomener.» Falk med lav, men dyp stemme og et megetsigende blikk: «Johnsen! Jeg har inntrykk av at du har lagt deg til en smule vitenskaperi i det siste.» – Poenget for oss er her at Falk uten videre (også uten at T. B. fester seg spesielt ved det) kunne avlevere en tilintetgjørende kritikk – også mot et utpreget faglig arbeid. Men et motangrep mot Falk, – det var «en inntil da helt uhørt frekkhet»

24 De sju (vsa. Falk) var: Viggo Hansteen, John S. Hazeland, Trond Hegna, Arne Ording, Aake Anker Ording, Axel Sømme, Johan Vogt

25 Aake Anker Ording i intervju 18.2. 1977

26 Ibid.

27 Jeg må igjen understreke at meningsforskjellen dreier seg om *nyanser i vektlegging* på trekk som Ording og Bull begge mener er til stede. Således heter det også hos Bull (op.cit., s. 246) at «. . . i hele organisasjonens historie (ble det) aldri votert i annen betydning enn at det ble undersøkt om enighet var oppnådd. Var det ennå ikke skjedd, måtte man fortsatt diskutere seg fram til hva som var rett.» Altså likevel enighet? – Bull fortsetter: «Det er klart at det her ofte forelå et rent synsbedrag. Falks autoritet var så stor, at når han i et spørsmål virkelig satte noe inn på en oppfatning, så bøydde man seg.» – Det ligger en realitetsforskjell mellom å «bli overbevist» og å «bøye seg». – Til ytterligere avklaring av forskjellen siterer jeg Bull igjen, noe lenger nede på s. 246: «Falk kunne stille problemet ved møtets begynnelse og nøye seg med å påpeke tankefeil hos debattanten – og resultatet var gitt.» Her er det *ikke snakk om en ledende likemann, men om en suveren strategisk beherskelse* – av medarbeiderne

28 I Stockholm 1940. T. Bull, op.cit., s. 50

29 Helge Krog, *Meninger. Litteratur Kristendom Politikk*, Oslo 1947, s. 282.

30 Bull, op.cit., s. 50. Undertegnede vil vel ut fra talen tilføye: en varm menneskelig følelse for Falk personlig, og en grunnleggende politisk sympati. – Egentlig er det noe påfallende i at for å forklare denne *udelt* positive holdningen til Falk hos Helge Krog, viser Bull til at Krog jo aldri har vært med i Mot Dag!

31 Ibid.

32 Her forutsettes det at T. Bull (medlem av MD ca. 1924 ifølge intervju med Bull 28.4. 1977) kan regnes blant «de yngre» i forhold til kjernen av opprinnelige motdagister (iflg. Ording). Fornuftigvis kan dette forklares – siden Mot Dag alt var utgitt i to av

sine beste årganger, og både tidsskriftet (under Sigurd Hoel) og organisasjonen (under Erling Falk – gjennom den store partistriden i DNA) var veletablerte størrelser da den svært unge Trygve Bull «ble rekruttert» av mesteren personlig. (Jfr. også T. Bull om dette, s. 240 – 242).

Generasjonssynspunktet i teksten kan utdypes ved å knyttes til mottoet for kapitlet «Mot Dags oppløsning» hos Bull: «Som vi ofte har påvist, ligger der til grunn for viktige kulturfenomener en i egentligste forstand følelsesmessig ambivalens, en samtidig tilstedeværelse av kjærlighet og hat til et og samme objekt . . . Man skal ikke se bort fra muligheten av at denne ambivalens fra først av ikke har vært til stede, men at menneskene har fått den i og med farskomplekset (Sigmund Freud)» (Bull, op.cit., s. 267)

Om en vil, kan en knytte tråden fra Ordings syn på at den sterke bindingen til Falk personlig særlig preget de yngre motdagistene – som også Bull – videre til at deres opplevelse av organisasjonsarbeidet også kunne ventes å slå sterkere ut som et ambivalent forhold til føreren, eller i form av forherligelse av Falk og undervurdering av organisasjonen for øvrig

- 33 Intervju 28.4. 1977. Som påpekt i Lundgren. Kap. 1, C, kunne det vel heller ikke være mulig for Bull å komme ut med noe annet enn bildet av en førerstyrt organisasjon, når han samtidig i så stor utstrekning betoner psykologiske og individualiserende momenter
- 34 Intervju 18.2. 1977
- 35 Hegna, *Min versjon* op.cit., s. 60
- 36 Ibid., s. 68 ff
- 37 Bull, op.cit., s. 240 f. Studenten var Trygve Bull. «Samtalen» var stort sett en enetale der Falk foreslo at T. B. ble med i den sentrale gruppen i Mot Dag.
- 38 Ved årsskiftet 1922/23 var medlemstallet omkring 30 (Bull, op.cit., s. 250). I artikkelen «Kirketukt» (*Mot Dag*, 9.5. 1925) blir medlemstallet da (ved eksklusjonen fra DNA) oppgitt til «ca. 100 mann».
- Ved oppløsningen (i 1936) var det «bortimot 200» (Bull, op.cit., s. 250). Tidligere på 30-tallet hadde medlemstallet muligens vært høyere
- 39 Bull opplyser i intervju 28.4. 1977 at samtlige formenn i Clarté kom fra Mot Dag, og at Arne Ording redigerte tidsskriftet «Clarté» i den perioden (1929 – 31) da *Mot Dag* ikke ble utgitt
- 40 Dette fremgår av artikkelmaterialet i *Mot Dag* og (selvsagt) Clarté, liksom hos Bull, op.cit. – se bl.a. s. 39 – 48, s. 89 – 100, og s. 177 – 191
- 41 Ording i intervju 18.2. 1977, samt Bull op.cit., bl.a. s. 220
- 42 Bekreftet av Aa. A. Ording 18.2. 1977. Uttrykket forekommer heller ikke i *Mot Dag*, men der ble interne forhold sjelden omtalt, og bare i «offisielle» former
- 43 Bull kommenterer (s. 241) Falks bruk av «kommunist» som synonym for «motdagist»: «Det overrasket han (Bull) hvordan Falk – uten å si det direkte – identifiserte kommunismen, ja langt på vei arbeiderbevegelsen i Norge med sin egen organisasjon. Det svarer selvsagt til det alle virkelige ledere har gjort til alle tider»
- 44 Aake Anker Ording 18.2. 1977
- 45 Bull, op.cit., s. 260, gjengivelse av Falk: «Jeg hadde opprinnelig tenkt meg at dette skulle være en organisasjon utelukkende bestående av menn. I fjor høst forelå det imidlertid rekrutteringstilbud fra Karl Evang og Carl Viggo Lange. Da de begge følte seg bundet til hver sin kvinne, hadde vi valget mellom enten å avslå deres tilbud eller å la dem ta sine kvinner med

Jeg tror du vil innse at vi gjorde rett i å innrette oss som vi gjorde.» – Og Bull

- kommenterer: «En forlovet eller gift mann ville naturligvis meget snart komme opp i utålelige indre konflikter, dersom han, men ikke hans kvinne, var medlem av en organisasjon av Mot Dags karakter»
- 46 A. Trykt «medlemsbok» fra 1924 – organisasjonshistorikk o.a. til internt bruk (Bull, op.cit., bl.a. s. 294) B. «Organisasjonsbeslutninger» vedtatt 1930 eller 1931 (omtalt hos ibid., s. 299)
 - 47 Bull, 4.2. 1977. Han bekrefter også at formuleringen «. . måtte bli representert i «administrasjonsgruppen» (som det het akkurat da)» (Bull, op.cit., s. 262) er valgt helt bevisst for å formidle inntrykket av en ikke-formalistisk, dynamisk organisasjonsform
 - 48 Med det spredte materialet som er dratt inn i denne diskusjonen, ser det ikke ut til å være grunnlag for å treffe et begrunnet valg mellom de to synsmåtene. – Det er jo også fullt mulig at materialet er dekkende nettopp ved at det bringer frem to ulike versjoner av Mot Dag: Se tekst-fremstillingen videre
 - 49 De fire sitatene fra T. Bull som refererer et «vervingsforedrag» av Erling Falk, skriver seg f.eks. fra 1924
 - 50 Neste avsnitt skal, for å oppnå det, bygge på *Lundgren*: Ekskurs 2 og Vedlegg 1. Vedlegg 1 «En del redaksjonelle og organisasjonsmessige data. Kronologisk oversikt» opplyser om ansvarlige redaktører i *Mot Dag* og antall utgitte nummer av tidsskriftet, supplert med andre aktiviteter bl.a. på «forlagssektoren» fra Mot Dag. Ekskurs 2 inneholder en tallmessig behandling av alle «tekstene», dvs. artikler, noveller, fortellinger, dikt, klippspalter, større kunngjøringer, bokmeldinger – som ble trykt i *Mot Dag* i hele utgivelsesperioden. Det gir en oversikt over hvordan tekstene fordeler seg mellom 17 grupper (rubrikker), vesentlig definert etter *innhold*. En kartlegger dermed hvilke emner MD la vekt på i agitasjonen, men dermed også langt på vei hva *kjernen* i MD mente var politisk viktig. Forskyvninger over tid gir mulighet for å oppdage eventuelle politiske strømskifter i MD, men også f.eks. hvor stor vekt redaksjonen la på teori i forhold til dagsaktuelle saker. – Ut over dette materialet blir også enkelte av tekstene her utnyttet konkret innholdsmessig – så langt redaksjonen oppholdt seg ved tidsskriftet i egne spalter. – Litteraturen om MD bidrar naturligvis også med materiale om *tidsskriftet*
 - 51 Hegna, s. 11 – 12 i *Mot Dag. Artikler*, op.cit.
 - 52 Våren og sommeren 1924, og fra midten av 1928 til mai 1931 kom bladet ikke ut. Den første pausen skyldtes etterspillet av partistriden innen DNA, som endte med at MD ble ekskludert av partiet i 1925 (Lundgren, s. 377 ff.). 1928 ble kreftene satt inn i NKP-pressen så lenge MD stod i partiet (Jfr. Bull, op.cit., s. 202). Siden er det opplyst at Arne Ording redigerte tidsskriftet Clarté 1929 – 31 og at MD generelt arbeidet med å konsolidere seg innad og i «studenterverdenen» etter det store nederlaget i «Byggesaken» (Bull, op.cit., s. 209 – 223). Først da MD hadde gjenvunnet sin ledende stilling i Studentersamfundet, valgte en å gi ut tidsskriftet «MD» igjen, dvs. fra mai 1931. Personene i «den indre krets» stod samtidig sentralt i de etter hvert mange aktivitetene MD satte i gang. Eksempelvis er det nokså klart at Karl Evang ikke kunne spille en like aktiv rolle i bladet «MD» som i organisasjonen, fordi han ledet «Socialistiske legers forening» og redigerte «Populært Tidsskrift for Seksuell Oplysning». Slik var i 1930-årene mange av nøkkelpersoner i MD engasjert i «frontorganisasjonene», yrkesorganisasjoner med fagblader for akademiske grupper
 - 53 I 1925 omfattet rubrikkene «Skjønnlitteratur» og «Kulturartikler/bokmeldinger» samlet vel 41 % av tekstene, mens det tilsvarende tallet i Hoels redaktørtid var 33 % i 1922, 29 % i 1923 og 27 % i 1924. (Lundgren, s. 345 – 346)

- 54 Bull, op.cit., s. 33. Som bakgrunn for dette programmet – kommunistisk og bredt anlagt – må en huske at «MD» nettopp sprang ut av en slags «revolusjonær adventstid» (jfr. Hegna i *Mot Dag. Artikler*, op. cit., s. 8)
- 55 Intervju, 18.2. 1977
- 56 Av tekstene under rubrikken «Skjønnlitteratur» ble 86,7% trykt før 1930 og 13,3% etter. – Tilsvarende fordeling for «Økonomi»: 36,4% – 63,6% og for «Fascisme»: 7,9% – 92,1% (Lundgren, s. 345)
- 57 For T. Bull står *organisasjonen* i brennpunktet, og tidsskriftet står i bildet som én – riktignok sentral – aktivitet blant mange. Men den refererte vurderingen fra Ording kan uten endringer stå som en sammenfattende karakteristikk av Bulls oppfatning
- 58 I tallmaterialet kommer dette til uttrykk ved at rubrikken «Helhetssyn/marxisme» ligger jevnt på 10% av tekstene fra 1931 og utover. Unntaket er 1935, da omtrent hver fjerde tekst kom inn under definisjonen av «Helhetssyn/marxisme» (Lundgren, s. 345)
- 59 Rubrikken «Faglig politikk» (Lundgren, s. 345)
- 60 Hegna, i *Mot Dag. Artikler*, op.cit., s. 21. Han nevner «to grunnforhold» bak artikkelstoffets «særlige karakter»: Det var partistridene i DNA og bak den: Den russiske revolusjonen, som aktualiserte verdensrevolusjonen. Jfr. avsnittet om MD's selvforståelse
- 61 Bl.a. i en annonse henvendt til leserne med sikte på nytteging av abonnemeter: *Mot Dag*, nr. 16, 1934
- 62 Trykt 30.4. 1924. Innledes med at «Efter vel to års ihærdig virksomhet er det kommunistiske tidsskrift «Mot Dag» gåt ind». – Her sitert etter «Frontlinjer», s. 24 – 25
- 63 H. Groth fortsatte gravtalen over den falk'ske formen: «Hans dialektiske evne kunde i en hvilken som helst diskussion forvrænge de klareste kjendsgjerninger og gjøre de mest indlysende motargumenter naive. Samtidig kunde hans slagfærdige og fremfor alt opportunistiske logik kaste lys over de mørkeste landskaper i en hel verden av talentløse indlæg. Dertil virket hans falske og monomane ordrighed besnærende, hans beherskende form bestikkende, og hans kyniske ensidighed forførende»
- 64 Artikkelsamlingen *Mot Dag. Artikler*, op.cit., s. 13 f.
- 65 Bull, op.cit., s. 72, 237 f.
- 66 Jfr. *ibid.*, bl.a. s. 67., 236 f. Forfatteren kritiserte i Falks ånd Tranmæi for å agitere på et «usaklig plan». Edvard Bull slo fast at de politiske realitetene ikke avhenger av begrunnelsen, men av konklusjonene. «Svaret la hos studenten den første spire til en kritisk innstilling til den ensidig moralsk-logiske holdning hos Falk»
- 67 Bull, op.cit., s. 65: «Bolsjevikenes harde, men logiske lære om at kapitalismen var skyld, ikke bare i den sosiale urettferdighet, men også i krigen, brente seg inn i deres sinn og fikk dem til å forstå at når noe nytt skulle settes i stedet, så kunne det ikke skje med bønner og vakre ord.» Om tidsbakgrunnen for denne mottakeligheten blant studentene for en revolusjonær helhetsoppfatning, sier Bull (liksom Hegna, jfr. s. 8 i artikkelsamlingen) på s. 64: «For den generasjon som holdt på å bli voksen under den første verdenskrig, var den fulle liberalisme og det fullt utviklede politiske demokrati selve det samfunnssystem som de levde under. De avgjørende opplevelser for dem hadde på den ene siden vært det meningsløse masseslakteri ute i Europa, og på den annen side – her hjemme – de blomstrende tider, jobbingen i skipsaksjer, den ostentative luksus midt under dyrtiden og oppkomsten av et nytt, temmelig kulturløst, og desto mer brautende og anmassende bursjoasi»
- 68 Om dette, se Lundgren, Kap. 3
- 69 Her gjengitt etter David McLellan «Marxism after Marx» (1979)